

SVENSKA
FORNMINNESFÖRENINGENS
TIDSKRIFT.

ÅTTONDE BANDET.

2:a häftet.

INNEHÅLL:

	Sid.
Minnen från stenåldern i Norrland.	
1. VISTRAND, P. G., Norrländska fornsaker från stenåldern i Nordiska museet. Med 7 fig.	87.
2. OLSSON, P., Några minnen från Medelpads och Ångermanlands stenålder	98.
EKHOFF, EMIL, Hällristningar på Kinnekulle. Med 3 plancher	102.
MONTELIUS, OSCAR, Öfversigt öfver den nordiska forntidens perioder, intill kristendomens införande. Med 46 fig.	127.
UPMARK, GUSTAF, Vadstena slott 1545—1620. II. Med 4 fig.	164.
DJURKLOU, G., »Den onde» i folktron	196.

Hällristningar på Kinnekulle.

Af

Emil Ekhoff.

Sommaren 1889 lekte några vallpojkar i en beteshage tillhörande hemmanet Flyhof i Husaby socken i Vestergötland och kommo derunder att upprifva torfvor af den tunna gräsvall, som här täcker det underliggande sandstenslagret. De varseblefvo dervid till sin förvåning åtskilliga märkvärdiga figurer i den blottade, släta bergytan. För att söka efter flere dylika uppryckte de torfven äfven på andra ställen i närheten och funno då omkring 30 meter i nordostlig riktning från den första platsen nya märken och tecken. Notarien Julius Olbers, som för tillfället vistades i sitt fädernehem, den närbelägna Husaby prestgård, samt skolläraren i församlingen herr F. A. Tyrén erhöilo kännedom om fyndet och funno, att de i dagen bragta bilderna tillhörde en hällristning samt att upptäckten således var af stort intresse. Äfven på en punkt, belägen ungefär midt emellan de nyss nämnda, hade, efter borttagande af ett stycke torf, en skeppsbild anträffats, och man hade således anledning antaga, att den under vallen dolda bergytan möjligen på flere ställen kunde vara försedd med ristningar. Herr Olbers uppsatte derför och insände till Riksantikvarien en noggrann och detaljerad beskrifning på platsen och de derstädes gjorda upptäckterna. På grund häraf begärdes hos Kon. Befallningshafvande i länet fridlysning af det nyupptäckta fornminnet. Någon närmare undersökning af detsamma kunde dock ej omedelbart företagas. Sistlidne sommar erhöil jag emellertid tillfälle att granska ristningarna samt taga afbildningar af de samma. Berget hade då blifvit blottadt från den täckande gräsvallen dels emellan de tre ofvan nämnda punkterna, dels till så stor utsträckning, som man kunde förmoda bergtaflan intaga.

Ristningarna äro belägna på södra sidan af Kinnekulle, nära bergets sydöstra hörn, samt något upp på Kullens nedersta afsats. Här träffar man dem söder om och ej långt ifrån landsvägen mellan Husaby och Kinne-Klefva kyrkor, omkring 1,5 kilometer i nordost från den först nämnda. Terrängen är här *sakta* stigande inåt Kullen samt ojämn. Här och der bildas en låg afsats genom de yttre kanterna af de ej särdeles mäktiga sandstenslagren; stundom träda dessa kanter i dagen genom den öfver allt helt tunna gräsvallen. Det är utefter en dylik kant vi finna ristningarna, utspridda i ett ganska långt men smalt bälte, parallellt med den närbelägna landsvägen.

Sandstenslagret, i hvilket ristningarna äro anbragta, är nästan vågrätt eller har endast få graders lutning. Ytan är dessvärre delvis mycket ojämn genom vittring, sprickor och glacialrefflor samt genom några rätt betydande rännformiga fördjupningar, äfven dessa troligen inslipade af glacialtidens ismassor. Dessa rännformiga fördjupningar, afspetsade åt båda ändar samt ställda i rad efter hvarandra, hafva botten och kanter särdeles jämna. De se egendomliga ut och tyckas nästan vid hastigt påseende tillhöra hällristningens bilder. De äro dock naturens verk. Hällristaren har i en eller ett par af dem anbragt små runda fördjupningar, s. k. skålförmiga hålör.

Bergytaus ojämnhet samt ristningens stora utsträckning i längd gjorde det — med den tid som stod mig till buds — omöjligt att taga en sammanhängande bild af hela bergtaflan. Jag måste därför åtnöja mig med att afbilda de innehållsrikaste och jämförelsevis bäst bibehållna delarna af den samma. De återgifvas å de båda medföljande planscherna 1 och 2 i $\frac{1}{10}$ af verkliga storleken. Plansch 3 innehåller detaljer af ristningen i större skala. De olika grupperna fig. 1—7 samt den ensamma bilden fig. 8 ligga, som redan är nämndt, ordnade i ett långt och smalt bälte. Dettas sträckning är ungefär SV—NO. Numreringen angifver den ordning, i hvilken grupperna följa på hvarandra. Gruppen fig. 1 är belägen längst i SV. De mellanliggande delarna af berget äro antingen utan ristningar, eller träffar man der figurer, lika de vanligare af de afbildade samt oftast mycket förvittrade och otydliga.

Som vi se af de båda planscherna, innehåller Flyhofs-ristningen bilder af människor, fartyg, hjul, s. k. skålförmiga hålör m. m., således samma framställningar, som vi äro vana att träffa å hällristningar i andra trakter af Sverige.

Granska vi de olika bilderna något närmare, finna vi strax, att de s. k. skålformiga hålorna här, som alltid å hällristningstaf-lorna, förekomma talrikast. Dessa små, runda fördjupningar äro öfver allt strödda mellan de öfriga bilderna, eller, som i fig. 6 och 7, sammanställda till större flockar med viss inbördes ordning. I gruppen fig. 2 är en håla omgifven af en ring.

Närmast efter hålorna i antal komma å vår ristning de hjulformiga figurerna. De förefinnas här i större antal, än man plägar finna på t. ex. de bohusslänska bergtaflorna. Visserligen äro hjul der mycket vanliga, men knappast samlade i så stort antal på *en* tafla. Flyhofs-ristningen har tolf tydliga hjul, hvarjämte den klumpiga ringen i fig. 3 måhända varit ämnad att blifva ett sådant. Det är möjligt, ehuru knappast troligt, att denna ring jämte det bredvidstående hjulet samt mellanliggande streck varit afsedda att framställa en vagn. Hjulen vexla något i storlek samt hafva, liksom de bohusslänska, dels fyra dels åtta ekrar. Ett af hjulen har sex ekrar, men dessas ställning gör det troligt, att man ämnat anbringa tvänne till. Utan att här närmare ingå på frågan om hällristningsbildernas betydelse, vill jag redan nu anmärka, att hjulet är bland dessa den enda figur, man hittills med någon grad af säkerhet kunnat tillägga en bestämd betydelse. Många omständigheter, för hvilka det skulle bli för vidlyftigt att här redogöra, tala nämligen för, att hjulet har en helig betydelse, att det är ett heligt tecken. Visserligen finnas å hällristningarna många hjulfigurer, som utan tvifvel skola framställa verkliga vagnshjul,¹ under det andra dylika antagligen föreställa sköldar eller möjligen äfven andra föremål, men de flesta hjulformade figurer torde emellertid, som sagdt, hafva betydelse af heliga tecken.

Af fartygsbilder återfinnas nio stycken i de olika grupperna. Bland dem är fig. 8 den tydligaste och mest karaktäristiska. Den dubbla framstammen och hela utseendet i öfrigt påminner helt och hållet om den vanliga hällristningstypen. Ovanliga drag äro den åt båda ändar tillspetsade »tvärbjelke», som korsar den inre framstammen, äfvensom den långa linie, som förbinder de båda främre stammarna. Jag vågar dock ej afgöra, om denna linie är afsigtlig eller en tillfällig reffla. De uppstående strecken inuti fartyget

¹ Möjligt är, att, då hela vagnar finnas framställda, äfven dessa åtminstone i somliga fall hafva en helig betydelse.

antyd, som vi af många säkra analogier kunna med bestämdhet antaga, besättningen. De öfriga fartygsbilderna äro mer eller mindre tydliga, men alla fullt igenkänliga. Alla äro »bemannede». På tvänne, i fig. 2 och 3, synes ett antal nedåt gående streck, af hvilka de flesta svara mot en »man» af besättningen. Jag kan ej angifva betydelsen af dessa streck, hvilka, så vidt jag känner, aldrig återfinnas på de bohüsländska eller andra svenska hällristningskepp. Möjligen föreställa de åror, eller kanske spegelbilder i vattnet af besättningen. Att naturfolk äro mäktiga af en dylik fin uppfattning, är en känd sak. Spegelbilder af båtar och de deruti sittande förekomma t. ex. å eskimå-teckningar, hemförda af Vega-expeditionen från Port Clarence. En förklaring af de nedåt gående strecken skulle möjligen kunna ligga deruti, att man ursprungligen ämnat låta fartygets köl vetta åt motsatt håll, än den nu gör, men under arbetets fortgång, och innan fram- och bakstammarna voro utförda, ändrat mening och i sådant syfte anbragt besättningsstreck äfven på den motsatta sidan. Då dessa nedåt gående streck äro utan motsvarighet på andra hällristningsfartyg, torde detta vara en antydning, att sist nämnda förklaring är den rätta. Dessa tydningar äro emellertid blott gissningar och hela frågan dessutom af föga vikt.

Af öfriga bilder hafva vi att lägga märke till de båda skulorna till höger i fig. 1 samt den ensamma fotsulan med utarbetade tår strax under ett af fartygen i fig. 4. Dylika afbildningar af människofötter, vare sig med eller utan beklädnad, äro mycket vanliga hällristningsfigurer. De äro än ställda parvis, än i det läge, som spåren af en gående människa intaga, stundom äro de vända från hvarandra, eller förekomma de enstaka.

I gruppen fig. 4 synas trenne större, nätlänkande bilder; två nära hvarandra vid midten af gruppen, en vid venstra kanten. Dessa figurer äro ej, som man af deras orediga och förvirrade utseende skulle kunna förmoda, uppkomna genom sammansmältning af flere andra förvittrade tecken, utan verkliga, bestämda bilder; ehuru frågan om, hvad de föreställa, hittills undandragit sig all lösning. Bland de bohüsländska hällristningarna träffas dylika bilder upprepade gånger, ofta liksom här i nära förening med fartyg. Stundom ser man fartyg inuti de samma.

En mycket märklig figur finna vi i gruppen fig. 1, till venster om det största hjulet samt ofvan och något till höger om det min-

dre hjulet längst till venster. Det föremål, man här afbildat, synes bestå af ett långt skaft med stor knapp i ena ändan samt i den andra en skifformig eller klubbformig del, från hvilken utgår något, som ser ut som hufvudet af ett djur, t. ex. en orm eller häst. Bilden är svagt huggen, men väl bevarad och fullt tydlig. Den är, så vidt jag vet, fullkomligt ensamstående bland kända hållristningsfigurer och påminner ej heller om bevarade föremål eller å dylika anbragta teckningar från samma tid som hållristningarna. Dess betydelse kan jag således ej angifva eller ens gissningsvis antyda.

Det återstår att betrakta de å ristningen befintliga framställningarna af levande varelser. Dessa äro en ormbild, i fig. 2, och tvänne människobilder; en helt liten i fig. 4 och en något större i fig. 1. Bilder af ormar äro ej ovanliga å de svenska hållristningarna. Då dessa djur i Norden antagligen spelade en i det verkliga lifvet lika litet ingripande roll på hållristningarnas tid som i våra dagar, torde vi hafva skäl att tillägga ormbilderna å bergtaflorna en symbolisk betydelse eller ock äro de figurer från sagans eller mytens område. Den mindre människobilden — pl. 2, fig. 4 samt pl. 3, fig. 9 — är något bättre proportionerad och utarbetad än hållristningarnas människobilder i allmänhet. Den är framställd helt i profil, har svärd vid sidan samt tyckes på ena axeln bära ett långt föremål eller ock håller den armarna utspärrade i en egendomlig ställning. Det långt utdragna ansigtspartiet torde få tillskrifvas hållristarens otymplighet. Framför mannen synes — å afbildningen fig. 9 — en slingrande linie, som skulle kunna tagas för en orm; den är emellertid endast en förvittring i bergytan.

Den större människofiguren — pl. 1, fig. 1 samt pl. 3, fig. 10 — är framställd nästan en face, ehuru benen med fötterna för större tydlighets skull äro vridna åt sidan. Bålen är ej helt och hållet nedsänkt, utan har man — hvilket är händelsen någon gång äfven på bohuslänska bilder — lemnat ett par upphöjda partier inom den samma. Liksom den förre bär mannen svärd vid sidan och håller en präktig yxformad celt i venstra handen. Genom celtens karaktäristiska form är denna bild, ehuru jag nämnt den sist, den märkligaste å hela ristningen. Jag skall återkomma till den samma längre fram. Med afseende på de båda afbildningarna af mannen — fig. 1 och 10 — torde vara skäl att nämna, att det å den först nämnda syn-

liga långa fingret å högra banden verkligen är skönjbart på originalet, ehuru det ej framträder så tydligt vid fig. 10. Den under yxan å sist nämnda afbildning synliga oregelbundna figuren är endast en ojämnhet i berget, hvarför den är utelemnad i fig. 1. Genom jämförelse af de båda afbildningarna synes, att den aflånga hålan öfver mannens hufvud är helt och hållet skiljd från detta.¹

Karaktären af de nu beskrifna ristningarna på Flyhof visar, såsom redan är antydt, att de tillhöra samma tid och hafva samma ursprung som flertalet af de i andra trakter af Sverige förekommande hållristningarna, eller med andra ord att de tillhöra den allmänna svenska (och nordiska) hållristningsgruppen. Visserligen finnas några olikheter i utseende och anordning mellan Kinnekulle-ristningen och t. ex. de bohuslänska ristningarna, men dessa afvikelser hafva ej någon djupare grund, utan bero på yttre orsaker. Under det de senare i regel äro utförda på de af inlandsisen finslipade, hårda granithällarna, är den först nämnda anbragt i sandsten. Det mjukare materialet har förorsakat, att Kinnekulle-ristningens figurer äro djupare insänkta, samt hafva skarpare kanter, brantare väggar samt derigenom mera plan botten, än vi vanligen finna på de bohuslänska bilderna, hvilkas fördjupningar äro mjukt afrundade med sluttande väggar och konkav botten. Härtill kommer, att hvarje felhugg tydligare och mera störande framträder i den lösare sandstenen samt att bildernas skarpa kanter dels genom denna form dels genom materialet varit mera utsatta för vittring. Kinnekulle-ristningens figurer framte därför ett betydligt klumpigare och mera oredigt utseende än de bohuslänska.

Äfven i anordningen af bilderna kan man finna en viss olikhet. I Bohuslän rättar sig nämligen mycket gerna grupperingen af tafelns särskilda bilder efter ristarens önskan att kunna anbringa de samma på de delar af hällen, der dagvattnet företrädesvis silar fram. Bergytan antager nämligen på dessa ställen, genom der växande alg- och lafarter, en svartaktig färg, som i förening med fuktigheten gör bilderna särdeles tydliga.² Enär sandstenslagret

¹ Utom de nu granskade bilderna finnas, som planscherne visa, åtskilliga orediga figurer, så förvittrade, att deras art och betydelse ej kan bestämmas.

² Vid större tafel tvingas man naturligtvis af bildernas mängd att utbreda sig utanför nämnda partier af hällarna.

vid Flyhof är nästan plant, var man ej vid bildernas sammanställning bunden af ofvan nämnda förhållande.

Hällristningar af den art, hvarom här är fråga, förekomma i skilda trakter af Sverige. Förutom i Bohuslän, der de uppträda talrikast och förete största utveckling och mångfald af former, känner man f. n. dylika i Skåne och Bleking, på Dalsland, i Vermeland, Östergötland och Uppland.¹ I Vestergötland har man emellertid hittills ej känt några. Visserligen är en vid Ranten nära Falköping liggande stor, klumpformig sten, den s. k. Ballerstenen, försedd med en mängd inknackade, skålformiga hålör, och tvänne på den fornminnesrika s. k. Ickornavallen öster om Hornborgasjön funna, men nu i björkparken vid Dagnäs liggande mindre sandstenshällar visa några skålformiga hålör samt åtskilliga dels parvis ställda, dels ensamma fotsulor, men någon så att säga utbildad hällristning med framställningar af olika slag har man i detta landskap ej haft sig bekant före upptäckten af Flyhofs-ristningen.

De i olika landskap spridda sedan längre tid kända svenska hällristningarna visa sinsemellan samma karaktär och vi hafva därför skäl att betrakta dem som alster af samma tid och samma kultur.² Med afseende å den ny-upptäckta Vestgöta-ristningen har jag ofvan visat, att äfven den tillhör den allmänna svenska gruppen.

Vi kunna emellertid tala ej blott om en svensk utan äfven om en nordisk grupp. Hällristningar lika de svenska finnas nämligen såväl i Norge som i Danmark. I Norge förekomma de, ehuru, såvidt man f. n. känner, ganska spridda, från och med Smaalene-nes amt — der de emellertid äro tillstädes i ganska stort antal — ända upp till och med Nordre Trondhjems amt.³ Jag har ej haft tillfälle att se norska hällristningar i original, men, enligt norska författares uttalanden⁴ och att döma af tillgängliga afbildningar,

¹ Äfven i Jämtland och Ångermanland finnas hällristningar, hvilka emellertid till karaktären något skilja sig från de ofvan nämnda. Ännu mer afvikande från dessa i flere hänseenden äro hällristningar sådana som Sigurdsristningen å Ramsundsberget i Södermanland och med denna jämförliga företeelser. I det följande bortser jag därför från dem.

² Jämför dock föregående not.

³ O. Rygh: *Om helleristninger i Norge*, i *Forhandlinger i Videnskabs-Selskabet i Christiania 1873*. Andra häftet, Christiania 1874.

⁴ O. Rygh i nyss nämnda uppsats. Holmboe: *Om helleristninger i Norden* i *Forhandlinger i Videnskabs-Selskabet i Christiania*, 1860.

öfverensstämma de till karaktär och innehåll helt och hållet med de svenska. I Danmark saknas till allra största delen det underlag — släta klipphöllar — hvarpå de svenska och norska ristningarna äro utförda. Man kunde således på förhand vänta, att detta land ej skulle kunna hafva att uppvisa något mera betydande antal af dylika fornlemningar. Icke desto mindre hafva de danska fornforskarnes undersökningar visat, att äfven i sist nämnda land finnas — utförda på lösa höllar och block — höllristningar och höllristningsfigurer, visserligen få och ej särdeles betydande, men dock tillräckligt karaktäristiska för att knyta dem samman med de svenska och norska. Vi hafva således skäl att anse i fråga varande företeelser i de tre nordiska landen som en sammanhängande grupp.

Hvilken kultur och hvilken tid de nordiska höllristningarna hafva att tacka för sin tillkomst, derom hafva meningarna under tidernas lopp varit vidt skilda, och det är onödigt att nu uppehålla oss dervid. Hvad vi nu veta om dessa företeelser, tyder med största bestämdhet på, att hufvudmassan af de nordiska höllristningarna tillhör bronsåldern, ehuru början till seden att utföra dylika måste förläggas redan till den föregående kulturperioden eller stenåldern. För detta sist nämnda förhållande talar nämligen den omständigheten, att man — i Danmark — funnit de på höllristningarna så vanliga tecknen, de skålförmiga hålorna och de fyrekriga hjul, anbragta på *innersidan* af grafvar från stenåldern på sådant sätt, att de ej kunna vara utförda efter grafvens byggande.¹ Beträffande det ena slaget af dessa inuti de danska stenåldersgrafvarna förekommande tecknen, de skålförmiga hålorna, kan visserligen invändas, att detta tecken är så enkelt och föga karaktäristiskt, att det kan uppkomma själfständigt på vidt skilda tider och trakter, samt att det således ej har någon beviskraft i föreliggande fall. Samma anmärkning skulle kunna göras äfven beträffande det andra tecknet, det fyrekrade hjulet. En cirkel, fyrdelad af ett likarmadt kors, är ju en så enkel figur, att den väl kan tänkas uppstå utan inre sammanhang i olika land och på olika tider. Ser man saken från en sådan synpunkt skulle således de danska tecknens ojäfaktiga sammanhang med stenåldern ej bevisa något med afseende på höllristningarnas ålder i Norden.

¹ Henry Petersen: *Om helleristninger i Danmark i Aarbøger for Nord. Oldkynd. og Hist.* 1875.

Detta åskådningssätt synes mig dock härvidlag ej vara befogadt.

Vi hafva nämligen å ena sidan de fullt utvecklade svenska och norska hällristningarna, bland hvilkas bilder de i fråga varande tecknen, skålformiga hålor och hjul, intaga ett särdeles framstående rum, å andra sidan finna vi just dessa tecken anbragta inuti danska stenåldersgrafvar, på samma gång vi i Danmark, hvilket är af vigt att lägga märke till, träffa äfven andra för hällristningarna karaktäristiska figurer utförda dels utvändigt¹ på stenåldersgrafvarnas hällar, dels på andra stenar. Det synes mig vara nödvändigt att betrakta alla dessa företeelser såsom stående i ett bestämdt inre sammanhang samt att det vore ett godtyckligt förfarande att utsöndra de inuti de danska grafvarna förekommande tecknen från gruppen af de nordiska hällristningsfigurerna samt således ej taga dem med i betraktande, då det gäller att bestämma de nordiska hällristningarnas ålder. Förhållandena i Danmark synas således ojäfaktigt visa, att den allmänna nordiska seden att utföra hällristningar tagit sin början, åtminstone i denna del af Norden, om ock endast med svaga ansatser redan under stenåldern.

Denna omständighet är af stor vigt ej blott med afseende på dessa egendomliga fornlemningar själfva, utan ock beträffande frågan om sättet för öfvergången mellan sten- och bronsåldern. Det är nämligen gifvet, att i ju flere hänseenden vi kunna uppvisa öfverensstämmelse mellan dessa båda kulturperioder, och ju mer det visar sig, att den ena är en oafbruten fortsättning af den andra, desto tydligare framträder det förhållandet, att kännedomen om bronsen — och dermed inträdandet af bronsåldern — ej berott på en allmän invandring till Norden af ett nytt folk, utan derpå att det här bosatta stenåldersfolket genom beröring med andra folk lärt känna bruket af bronsen. Då seden att utföra hällristningar, som ofvan nämnts, tillhör såväl stenåldern som bronsåldern eller, så att säga, täcker skarfven dem emellan, utgör den en god sammanbindningslänk mellan båda perioderna och lemnar i sin mån ett bidrag till lösande af ofvan nämnda viktiga fråga.

¹ Hällristningsbilders förekomst å öfversidan af täckhällar, tillhörande stenåldersgrafvar, är ej, äfven om hällarna nu funnits jordtäckta, i och för sig bevisande i fråga om deras sammanhang med nämnda kulturperiod. Antagligt är nämligen, att dessa täckhällar ursprungligen legat blottade och först under en följande period blifvit dolda under en uppkastad hög.

Att å andra sidan — som redan är omtaladt — seden att åstadkomma hällristningar vann sin största spridning under bronsåldern och att således hufvudmassan af hällristningarna tillhör denna period, derom kunna nu ej några tvifvel finnas. Bevisen härför äro flerstädes anförda och jag torde nu ej behöfva uppehålla mig vid dem.¹ Här vill jag endast nämna, att, sedan dessa bevis för ganska lång tid sedan först framställdes, intet nytt sakförhållande kommit i dagen, som kunnat jäfva de samma; tvärtom hafva de vunnit allt större bekräftelse. Flyhofs-ristningen är bland andra en mycket värdefull sådan. Den stora yxliknande celt med starkt utsvängd egg, som mannen, återgifven i fig. 1 och 10, bär i handen, är nämligen af sådan form, att det är tydligt, att originalet måste hafva varit af brons och tillhört bronsåldern.² Från ingen annan kulturperiod i Norden känna vi celter eller yxor af denna form. Ännu mer, celtens jämförelsevis betydande storlek och tydligt utpräglade form sätter oss i stånd att hänföra den till en viss tid af bronsåldern. Dylika skaftcelter med utsvängd egg tillhöra nämligen den af Oscar Montelius i hans uppsats *Om tidsbestämning inom bronsåldern* uppställda 2:dra perioden, hvilken enligt hans senaste undersökningar ungefär motsvarar tiden mellan 1450 och 1250 före Kristus.³ Med ledning häraf kunna vi således ganska nära bestämma den tid inom hvilken Flyhofsristningen tillkommit.

Om således fornkunskapen har kunnat gifva svar på frågan om hällristningarnas ålder, måste vi erkänna, att den ingalunda varit lika lycklig, då det gällt den vida svårare frågan om deras innehåll och betydelse. Det synes vara en afgjord sanning, att

¹ Bror Emil Hildebrand: *Till hvilken tid och hvilket folk böra de svenska hällristningarna hänföras?* i *Antiqvarisk Tidskrift för Sv.* del 2; Oscar Montelius: *Sur les sculptures de rochers de la Suède* i redogörelsen för Arkeologiska kongressens i Stockholm förhandlingar; Henry Petersen i ofvan citerade arbete m. fl.

² Jämför angående formen fig. 137 och 143 i *Svenska fornsaker* af Oscar Montelius, samt pl. 21, fig. 5 i *Afbildningar af Danske Oldsager og Mindesmærker, Broncealderen, Suiten* af A. P. Madsen och vidare fig. 2 i en uppsats af N. G. Bruzelius: *Sur des rochers sculptés découverts en Scanie*, intagen i nyss anförda kongressberättelse, första delen. Att Flyhofs-celten ej har till förebild en sådan yxa som fig. 134 i *Svenska fornsaker* synes vara klart af skaftningssättet samt af lutningsförhållandet mellan skaftet och själfva celten.

³ *K. Vitt. Hist. och Antiquitetens Akademiens handlingar*, del 30, Stockholm 1885. Jfr Montelius' afhandling i detta häfte.

tydningen af dessa egendomliga bergtaflor är för alltid förlorad. Visserligen kunna vi lätt förstå den så att säga allmänna meningen med en del af de framställda scenerna. Det är lätt att se, att man velat afbilda strider till sjös och till lands, till häst och fot, vi kunna iakttaga jagter och processioner m. m. Stundom synes taflan äfven tillåta en mera detaljerad uttydning åtminstone af någon del af innehållet. På en stor bergtafla å det s. k. Aspeberget i Tanums socken i Bohuslän¹ synes bildristaren hafva velat bland annat framställa, huru en landstigen fiendeflock dödar den fredliga, med jordens skötsel sysselsatta befolkningen och drifver dess boskap såsom byte ombord å sina skepp. Å taflans midt ser man nämligen en rad skepp antydande den ankommande fienden, längre upp en med sköld och svärd beväpnad man, som med pil och båge måttar på en framför honom gående plöjare, hvilken kör en med tvänne oxar(?) förspänd plog. Omkring denna grupp synes en flock djur — deribland hornboskap — drifvas af en man med en lång stång eller ett spjut i handen mot några utanför liggande fartyg. På ett par af dessa äro djur redan förda ombord.

Det är emellertid tydligt, att dylika förklaringar, hur sannolika de än kunna synas, alltid skola blifva mycket osäkra och sväfvande. Då vi t. ex. på åtminstone tvänne bergtaflor i Bohuslän se afbildad en man, som omfamuar en qviuna, och bredvid dem en annan man, som höjer en väldig yxa öfver paret, kommer man närmast att tänka på, att här afses ett kärleksäventyr eller ett rivalitetsförhållande mellan tvänne män, men afsigten *kan* äfven hafva varit att framställa ett äktenskaps ingående, hvilken tydning kan vara så god som någon annan, då vi erinra oss den stora symboliska betydelse som yxan eller hammaren haft hos många folk och under olika tider. Att gifva sig in på dylika tolkningsförsök är därför lönlöst arbete. Vi kunna visserligen, som förut är nämnt, inse en och annan taflas allmänna mening, men att få ut ur taflan de personliga och individuella förhållanden, hvilka bildristaren, som jag längre fram skall söka visa, utan tvifvel afsett, och hvilka äfven säkerligen förstodos af hans samtida, det skola vi troligen aldrig förmå.

Det kan visserligen synas egendomligt, att denna gåta skall behöfva blifva olöst, då det lyckats forskningen att tyda t. ex.

¹ L. Baltzer, *Hällristningar från Bohuslän*, pl. 23, 24; afbildn. 1.

Egyptens hieroglyfer samt Ninives och Babylons kilskrift utan att ens på förhand känna det språk, för hvilket den var ett uttryck. Härvid är likväl att erinra om den stora skillnad till art, som förefinnes mellan dessa företeelser. Hieroglyferna och kilskriftstecknen äro nämligen beteckningarna för ett genomfördt och afslutadt system och det blef således genom ett omsorgsfullt granskande och jämförande af olika teckengrupper — samt äfven genom vissa lyckliga tillfälligheter — möjligt att finna analogier och jämförelsepunkter, hvilka blefvo de häfstänger, genom hvilka inseglet kunde brytas. Hällristningarna åter äro yttringar af en oändligt mycket naivare uppfattning, alster af ett mycket lägre kulturlif. De hafva visserligen det gemensamt med de nämnda tecknen, att de, som vi skola se, äro synliga uttryck för begrepp, men de äro dock fria bilder, vid hvilka det ej kan blifva tal om ett system i den mening som vid de först nämnda. Det är naturligtvis just frånvaron af ett dylikt, som gör försöket att tyda hällristningarnas innehåll hopplöst och förklaringarna af enskilda bilder och scener så godtyckliga och vacklande.

Om vi således hafva föga eller intet hopp att lära känna den inneboende betydelsen hos hvarje enskild bergtafla och dess olika bilder, är det dock af stort intresse att söka göra klart för sig hällristningarnas art och beskaffenhet, af hvad natur de äro samt ändamålet, hvarför de blifvit utförda. Vi hafva härvid dels att hålla oss till de antydningar, som hällristningarna själfva kunna lemna, dels erhålla vi vid utredningen af detta, som af så många andra arkeologiska spörsmål, en god vägledning genom att jämföra de i fråga varande företeelserna med likartade hos andra folk under förgångna tider eller hos senare tiders naturfolk. Med likartade företeelser få vi i detta sammanhang förstå ej blott egentliga hällristningar, d. v. s. på klippor och stenar anbragta bilder och tecken, utan äfven dylika afbildningar, utförda på annat material såsom trä, ben, bark, rör, hudar, m. m. Det är nämligen gifvet, att underlaget, hvarpå bilderna äro anbragta, är af underordnad betydelse; det är vid själfva seden att åstadkomna afbildningar af i fråga varande slag vi hafva att fästa oss.

Vi finna då, att utom i Norden och i andra delar af Europa hällristningar och dermed likartade företeelser träffas på de mest skilda trakter af vår jord. De förekomma i Asien, Amerika, Afrika samt i Australien med Polynesien. Med ett ord dessa alster af

mänsklig verksamhet träffas snart sagdt jorden rundt, hos mycket lågt stående folk och hos sådana, som innehafva en betydligt högre grad af kultur. De äro visserligen af sins emellan mycket vexlande beskaffenhet, men öfverensstämma deruti, att de bestå i framställningar af lefvande varelser och liflösa ting, ofta blandade med tecken, hvilka ej äro verkliga afbildningar af föremål. Dessa bildframställningar kunna bestå af en stor mängd till en tafva sammanförda bilder, af några få sådana eller af en enda figur. Alla tillhöra de folk, som stå på ett jämförelsevis lågt kulturstadium, ehuru detta i öfrigt, som sagdt, kan vara ganska vexlande. Liksom dessa företeelser uppenbara sig hos en mängd olika folk, äro de ej heller inskränkta till någon viss tid. Man träffar dem bland lemingarna af vestra Europas kvartära stenålder och de tillhöra å andra sidan nu lefvande naturfolk. De nyss anförda öfverensstämmelserna mellan dessa företeelser berättiga oss att betrakta dem såsom en i visst afseende sammanhängande grupp, huru olika tider och folk de än i öfrigt tillhöra.

Hvad hafva dessa skapelser af människoanden att betyda? Hvarför har människan på ett visst kulturstadium alltid och allestädes varit så benägen att utföra dem?

Äro de att anse som de första otympliga försöken att åstadkomma skön konst och således framgångna ur ett estetiskt behof, eller hafva de utförts af andra motiv och ega således en inneboende betydelse? Båda dessa åsikter hafva gjorts gällande.

Äfven andra åskådningssätt hafva framträdt. Man har förklarat dessa företeelser, eller åtminstone största delen deraf, fullkomligt betydelselösa, uppkomna endast af efterrapningsbegär och jämförliga med de figurer, som i civiliserade land pojkar och obildade personer anbringa å murar, väggar, skolbänkar m. m. De hafva vidare jämförts med barnens stapplande försök att i bild återgifva de dem omgivande föremålen.

Beträffande den nyss nämnda egendomliga åsigten, som likställer i fråga varande företeelser med de af okynnet å väggar och plank anbragta bilderna, torde ej behövas många ord att vederlägga den. Mot en dylik uppfattning talar nämligen på det bestämdaste dels det ofta betydande arbete, som blifvit nedlagt å dessa bildframställningar, dels, hvilket är af ännu mera vikt, bildernas bestämdt utpräglade karaktär inom de olika områdena samt den så vanliga förekomsten af tecken och märken, hvilka ej äro afbild-

ningar i aflägsnaste grad af verkliga föremål. Dessutom, om det hela skulle bero på efterapning, kan man ju fråga, af hvad motiv den första bilden anbragts.

Åsigten att vi här hafva att göra med de första svaga försöken till utöfvande af skön konst, är ett åskådningssätt, som framträder så att säga af sig själf, och som vid första påseendet förefaller helt naturligt och oemotsägligt. Det får äfven en skenbar bekräftelse af det förhållandet, att vi verkligen känna en mängd bilder, utförda af naturfolk utan annat motiv än att åstadkomma bilderna, således, om man så vill, verkliga »konstalter». Jag afser här sådana teckningar och bilder, som naturfolk vid beröring med representanter för bildade nationer lemnat såsom prof på sin »konst», såsom t. ex. tschuktschernas teckningar, utförda för Vega-expeditionen, samt en mängd likartade alster.¹ Men sådana produktioner, ehuru de visserligen kunna betraktas såsom ett slags alster af bildande konst, bevisa dock ingalunda, att ett estetiskt behof legat till grund för folkets hela verksamhet i detta afseende, eller att ett dylikt behof från början förmått folket att utöfva sådan verksamhet. Fastmer äro de, såsom af det följande torde blifva klart, att betrakta såsom yttringar af en färdighet, som folket af andra motiv tillegnat sig.

Att emellertid hållristningarna och dylika teckningar ej hafva mycket att skaffa med bildande konst i den mening, att de skulle vara yttringar af ett estetiskt behof, framgår med största bestämdhet såväl af deras egen beskaffenhet som ock af åtskilliga kända förhållanden.

I Norra Amerika uppträda dessa företeelser i ovanlig myckenhet. Man träffar bilder och tecken af i fråga varande slag, några få eller i större flockar, allmänt och öfver hela landet uthuggna på släta klipphällar och stenblock eller stundom utförda på stammarna af växande träd. Vidare känner man en oändlig mängd dylika bildverk anbragta på portativa föremål såsom djurhudar och benstycken, remsor och stycken af bark, skinn, tyg m. m., ja äfven på papper. Vidare äro indianernas grafvårdar — ett slags bräden eller trästockar uppresta vid grafvens hufvudända — försedda med

¹ Se exempel härpå i *Ethnographische Parallelen und Vergleiche, neue Folge*, afdelningen *Das Zeichnen bei den Naturvölkern*, af Richard Andree. Leipzig, 1889.

dylik bildframställning. I fråga om dessa bildverk råder det märkliga och för deras rätta uppfattning lyckliga förhållandet, att seden att åstadkomma dylika *ej blott* tillhör en länge sedan förgången forntid utan fortlefver ännu i våra dagar. Dylika bildframställningar utföras och deras innehåll förstås och tydas af nu levande människor. Af många äldre dylika framställningar känner man tydningen genom ännu bevarade traditioner eller ock visa de så stor öfverensstämmelse med nyare, att tvekan ej kan uppstå, att äfven de nyss nämnda hafva en inneboende betydelse. I Norra Amerika kunna vi således bättre än på något annat ställe studera dessa företeelser, och detta ej genom mer eller mindre säkra slutledningar eller osäkra gissningar utan på grund af föreliggande sakförhållanden.

Schoolcraft har i sitt bekanta, stora verk *Historical and statistical information respecting the history, condition and prospect of the Indian tribes of the United States*, Philadelphia 1851—1853, egnat mycken uppmärksamhet åt denna sida af de nordamerikanska indianernas kulturlif. Han lemnar talrika afbildningar af dylika bildframställningar och meddelar för en del af dem, efter indianernas egna uppgifter, tydningar af deras innehåll och betydelse. Han uppräknar äfven, ehuru såsom det vill synas ej med tillräcklig kritisk urskiljning, en stor mängd symboliska och representativa tecken, använda i dessa bildverk och utgörande, enligt hans åsigt, ett slags symboliskt alfabet.

För några år sedan har öfverste Garric Mallery i ett förelöpande meddelande, *Pictographs on the North American Indians*,¹ gjort en särdeles intressant och viktig, på omfattande iakttagelser grundad sammanställning af dessa företeelser. Enligt hans på talrika sakförhållanden stödda framställning hafva dessa bildframställningar — piktografer som han kallar dem — nästan utan undantag en inneboende betydelse. De äro indianernas sätt att utan hjälp af det talade ordet eller af skrift, i den mening vi gifva detta ord, meddela idéer och fakta, de äro med ett ord indianernas sätt att åstadkomma skriftliga meddelanden. Bilderna i de nordamerikanska piktograferna eller bildskrifterna utgöra emellertid ej

¹ Intaget såsom bilaga i *Fourth Annual Report of the Bureau of Ethnology to the Secretary of the Smithsonian Institution 1882—1883*. Washington 1886.

beteckningar för ljud — som våra bokstäfver — utan direkta och ofta ytterst naiva uttryck för idéer, tankar och begrepp. Indianernas bildskrift är således ej en ljud- eller ordskrift, utan en tanke- eller begreppsskrift, direkt riktad till ögat. Piktograferna kunna därför — som Mallery träffande anmärker — betraktas som den fixerade och bestående formen för idéer, för hvilka åtbörds- eller tecken-språket gifver ett öfvergående uttryck, de äro, skulle man kunna säga, åtbördsspråket öfversatt i tecknad bild. Öfverste Mallery fäster ock uppmärksamheten vid det mycket intressanta sakförhållandet, att bland Nordamerikas indianer åtbördsspråket bibehållit sig i ovanligt hög grad, kanske högre än på något annat ställe.

Här är ej tillfälle att utförligare redogöra för öfverste Mallerys uppsats. Några hufvudpunkter må dock framhållas.

Med tillhjälp af denna bildskrift förmå Nordamerikas indianer »uppteckna» en stor del af hvad vi med vår skrift kunna åstadkomma. Vi finna den använd vid framställande af stammars och enskilda personers historia eller af religiösa och mytologiska föreställningar, vidare vid uppgörande af verkliga kalendarier, i hvilka hvarje år är i ordnad följd betecknad af en figur eller ett tecken, framställande den tilldragelse i stammens lif, som är mest egnad att utmärka året från andra. Presternas sånger utföras med ledning af teckningar och bilder, hvilka i deras minne återkalla sångens olika moment. I denna »skrift» affattas budskap och meddelanden, traktater stammarna emellan samt berättelser om krig och jagter. Med hjälp af den samma angifves vägen till viktiga källor och vadställen. Den är vidare ett uttrycksmedel för de indianska »totems», d. v. s. kännemärkena för stammen, släkten och personen. Slutligen erhåller den framstående krigaren och höfdingen i dylika bilder sin »grafskrift», påminnande om hans bedrifter och framgångsrika krigståg. Med ett ord, nästan allt, som ligger inom indianens tankesfer, kan han genom detta uttryckssätt meddela åt andra, det är, med andra ord, hans skrift.

Denna bildskrift förstår indianen ej på grund af någon mystisk tolkning eller med tillhjälp af någon förborgad »nyckel» — som t. ex. vid chifferskrift — utan endast genom en enkel och omedelbar uppfattning af hvad bildtecknaren velat uttrycka med sitt verk, hvilken uppfattning visserligen stödes och vägledes af åtskilliga bland bilderna inströdda symboliska eller konventionela tecken. Det är af vigt för vårt ämne att ihågkomma, att dessa tecken hos

olika stammar hafva olika betydelse. Gifvet är, att bildskriftens tolkning är möjlig endast för den, som eger fullständig kannedom om stammarnas yttre och inre egenskaper, om deras åskådnings-sätt af lifvet och döden, deras lefnadssätt och utrustning; ja till och med sådana detaljer som sättet att måla och utsmycka sig för krigståg, anordningen af håret m. m. äro nödiga att känna, om tydningen skall blifva exakt.

Några exempel torde bättre än ord gifva en föreställning om arten af denna bildskrift. En »piktograf» har följande utseende: en beriden krigare, som på venstra armen bär en sköld med bilden af en fågel. Under hästen en liten springande antilop. Framför ryttaren två med bågar beväpnade män, fallande till marken; den ena, med bågen färdig till användning, vänder sig mot ryttaren; den andra faller under flygt. Bådas kroppar äro genomdragna af några raka streck. Vid hvardera af de fallande männen är tecknad en bössa, med kolfven riktad mot ryttaren. Betydelsen är, att en Dakota-höfding vid namn »springande antilopen» dödar med bössskott två män af en främmande stam (Aricàra), hvarvid han träffar den ena i bröstet, just som denna lägger an med pilen, den andra träffas i ryggen. De raka strecken i de dödade männens kroppar beteckna den väg kulan tog, och fågelbilden på skölden är höfdingens stammärke. — En annan teckning visar, huru samma höfding vid ett tillfälle dödar fem med bössor väpnade fiender. Han själf framställes på samma sätt som i den förra piktografen, en prickad linie visar den väg han tagit vid förföljandet. De fem fienderna, som tagit sin tillflykt i en dunge af småskog, framställas genom *en* inom en böjd linie knäböjande man samt *fem* i rad ordnade bössor, hvilkas skott just brinna af. Höfdingens lans genomborrar den knäböjande mannen. — Hungersnöd uttryckes genom bilden af en människa, på hvilken refbenen äro synliga. — På ett särdeles naivt sätt visas i en piktograf den ödesdigra följd af olämplig föda. Några krigare hade på ett krigståg af hunger tvingats att äta de förruttnade lemningarna af en anträffad buffelkropp och dogo deraf. Händelsen utmärkes genom en människofigur, i hvars mage en spiralliknande linie betecknar det onda, hvaraf han led. En liknande spirallinie är stäld bredvid mannen. Från munnen utgå några uppåt riktade linier, betecknande en ström af gas. — En stor fågel i en hydda är den »Store Anden», som i

fågelskepnad nedkom till jorden för att lära indianerna heliga ceremonier.

Dessutom förekomma i bildskriften mer eller mindre tydliga afbildningar af solen, månen, stjärnorna, moln, regn samt en mängd andra begrepp. Vidare träffas tecken, som hafva en rent konventionel eller symbolisk betydelse: enkla punkter beteckna män, små halfeirklar hästar, *konturen* af ett människohufvud »död man», hvilket begrepp äfven uttryckes genom en hufvudlös kropp o. s. v. Två vertikala linier, som vinkelrätt korsas af två mot hvarandra vända, horisontela pilar, utmärker skjutning från tvänne motliggande flodstränder.

Jag har något uppehållit mig vid öfverste Mallerys arbete, emedan, såsom mig synes, dessa företeelser kasta ett klart ljus öfver vårt ämne, och enär en rätt uppfattning af naturfolkens teckningar har en betydelse långt öfver föreliggande fråga och är af den största vikt i allmänt kulturhistoriskt afseende.

De sakförhållanden, som här ofvan anförts, gälla visserligen endast de nordamerikanska stammarnes bildframställningar. Dessa framvisa emellertid tydliga analogier med andra naturfolks, och dessutom känner man från dessa, ehuru jag här ej kan närmare ingå derpå, en mängd exempel på teckningar, som hafva inneboende betydelse i full öfverensstämmelse med de nordamerikanska. Man torde därför vara berättigad att hänföra en betydande, kanske den öfvervägande delen af öfriga naturfolks teckningar till samma kategori som de nordamerikanska.

Se vi på de utom Norden förekommande företeelserna af hit hörande slag från *Europas* förhistoriska tid, finna vi, att äfven dessa visa i samma riktning som de nyss afhandlade.

Vare sig frågan gäller de i England och Irland förekommande enkla hällristningarna, eller bilderna af skaftade (och oskaftade?) stenyxor samt andra figurer på stendösarna i Bretagne, eller de rätt utförda reliefframställningarna af människor och skaftade stenyxor, som man funnit anbragta å väggarna i åtskilliga i kritbergen utarbetade grafhålur i Petit-Morins dalgång i departementet Marne i Frankrike,¹ eller andra liknande bilder, kan tal icke vara om, att vi här hafva för oss försök inom konstens område. Att dessa figurer ej äro »konstverk» utan endast och allenast tecken med sym-

¹ De Baye: *L'archéologie préhistorique*. Paris 1880.

bolisk betydelse framgår, hvad somliga bland dem beträffar, af platsen der de äro anbragta — grafhålor och stenbygda gravvar — samt af deras egen beskaffenhet; en skålförmig håla, ensam eller omgifven af en eller flere ringar, t. ex. kan ju ej anses vara utförd i konstnärligt syfte. Att de ej heller, med undantag möjligen af ett fåtal, äro att betrakta som ornament, är tydligt af hela deras anordning.

Bland hit hörande företeelser från Europas förhistoriska tid finnes emellertid en grupp teckningar och bilder, hvilka verkligen synas vara resultatet af försök att utöfva konstnärsvirksamhet. Jag menar de afbildningar af djur och människor, som förekomma inristade å ben-, horn- och skifferstycken, tillhörande vestra Europas kvartära stenålder. Att utan vidare granskning anse dessa bilder som fria konstskapelser, torde dock vara förhastadt. Schoolcraft omtalar i sitt ofvan anförda verk olika sätt, hvarpå indianerna tillförsäkra sig lycka på jagt. En metod är att å ett stycke bark eller trä eller å jagtredskapen utföra en teckning af det djur, som skall blifva föremål för jagten samt bringa den samma i beröring med kraftigt verkande »medicin». Medförd på jagten förmår denna teckning uppehålla djuret till dess jägaren hinner anträffa det. Den som utan kännedom om dess betydelse ser en dylik ensam teckning af ett djur, torde lätt komma på den tanken, att han har framför sig ett alster af bildande konst, under det att, som vi sett, teckningen ej annat är än ett sätt att gifva ett synligt uttryck för begreppet af det i fråga varande djuret, det vill med andra ord säga, det är indianens metod att *skrifva* djurets namn. Samma eller liknande motiv *kunna* naturligtvis ligga till grund för nu berörda bilder från kvartärtiden. Då vi t. ex. å ett stycke renhorn, funnet vid Laugerie Basse, se inristad bilden af en man förföljande en bisonoxe, är det nästan som såge vi en illustration till Schoolcrafts ord. Naturligtvis vill jag ej härmed bevisa, att de kvartära teckningarna hafva samma betydelse som de nordamerikanska, jag vill endast hafva betonat, att de i fråga varande bilderna i analogi med så många andra bildframställningar kunna vara framkallade af ett helt annat behof än det estetiska. En antydning, att detta verkligen *är* förhållandet, synes mig ligga deruti, att, *om* vi betrakta dessa teckningar från kvartärtiden såsom fria konstskapelser, komma de i en oförklarlig motsats till öfriga hit hörande företeelser. Det måste förefalla synnerligen egendomligt, att kvartärtidens

människor, hvilka ju måste tänkas stående ganska lågt på kulturskalan, har kunnat utöfva konstverksamhet, då, såsom vi sett, de likartade alstren hos mycket högre stående folk måste anses tillkomna af helt andra orsaker.

Utan att för tillfället närmare ingå på ämnet, må här i förbigående anmärkas, att man öfverhufvud taget endast med mycken reservation torde böra tala om de lägre naturfolkens produktioner inom de bildande konsternas område eller anse deras alster såsom uttryck för ett estetiskt behof. Som vi här ofvan sett, är åtminstone en betydlig del af deras fria teckningar åstadkommen af ett helt annat motiv. Äfven inom ornamentikens område är stor varsamhet här af nöden. Hjalmar Stolpe har nämligen i sin förträffliga afhandling *Utvecklingsföreteelser i naturfolkens ornamentik*¹ visat, att — hvad vissa folk beträffar — en mängd ornamentsmönster, deribland fullkomligt rätliniga, och hvilka sakna hvarje antydning om mänsklig form, ingalunda äro en betydelselös och godtycklig sammanställning af linier, utan »allesamman låta härleda sig ur en och samma prototyp, en mänsklig bild». Af hans undersökning framgår vidare, att de här ofvan afsedda »till ytterlighet stilerade utvecklingsformerna af den gamla urbilden måste hafva en symbolisk betydelse. De symbolisera, de träda i stället för sin urbild. De äro att betrakta såsom ett slags *mystisk skrift*, som förtäljer och ideligen upprepar namnet på den gudomlighet, åt hvars tjänst det med de mystiska tecknen sirade föremålet var på ett eller annat sätt egnadt.» Som bekräftelse på de resultat, till hvilka han sjelf kommit, och hvilka han framlade redan år 1881, anför d:r Stolpe ett utdrag ur ett år 1885 tryckt arbete af herr Wyatt Gill, som i 22 år lefvat som missionär på Hervey-öarna, och af hvilket bland annat framgår, »att de snidade ornamenten i Polynesien *alltid* hade en betydelse», »att sniderierna utfördes af heliga män», samt att den bild, ornamenten skola framställa, är bilden af ett gudomsväsen. De i fråga varande ornamenten äro således ej anbragta endast för att pryda föremålen, de kunna ej betraktas såsom ett öfverloppsarbete utfördt för nöjes skull utöfver det för föremålets bruk nödvändiga; de äro deremot, som d:r Stolpe visar, en mystisk skrift och framställa således i visst afseende en tydlig analogi med de ofvan afhandlade bildskrifterna.

¹ Intagen i tidskriften *Ymer*, 1890.

I detta sammanhang kan ock erinras om, att många naturfolks danser och mimiska upptåg ingalunda hafva sin grund i ett öfverskott af lifsglädje eller utföras af samma skäl som bland kulturfolken, utan tvärtom hafva en djup betydelse, vanligen stående i sammanhang med folkets religiösa åskådningssätt.

Det torde vara sjelfklart, att jag med ofvan stående ej velat säga, att hvarje bildframställning, hvarje ornament utfördt af ett folk på lågt kulturstadium, har en inneboende betydelse. Hvad jag sökt framhålla är *dels* att en stor, kanske största delen af de företeelser, som här varit i fråga, och hvilka vid första anblicken kunna synas framgångna ur ett estetiskt behof, i sjelfva verket hafva helt andra grunder, samt *dels*, hvilket är af större vikt, att det ingalunda var behofvet och begäret att öfva konstnärlig verksamhet, som från första början förmådde människan att utföra här afhandlade bildverk och teckningar.

Emot detta åskådningssätt strider på intet vis möjligheten af, att den fria skapande verksamhet inom de bildande konsternas område, som människan, hunnen till ett högre kulturstadium, började utöfva, kan hafva sin rot och upphof just i hennes under lång tid förvärfvade vana att i bild återgifva de henne omgifvande föremålen. Den skarpa observationsförmåga och den ej sällan säkra hand, som röjer sig i naturfolkens i fråga varande naiva produktioner, synes göra ett dylikt antagande ganska berättigadt.

Vi återvända nu till de nordiska hällristningarna för att tillse, hvilka anvisningar dessa i och för sig gifva beträffande sin beskaffenhet. Jag har redan påpekat, att man lätt ser den allmänna betydelsen af åtskilliga bland dessa tafvor, huru de t. ex. framställa krig, jagter m. m. Jämte afbildningar af människor och djur, fartyg och vagnar, redskap och vapen m. m. förekommer emellertid en mängd tecken, hvilka antingen ej afbilda verkliga föremål eller ock på annat sätt skilja sig från de nyss nämnda bilderna. Det är just dessa tecken, som upplysa oss om hällristningarnas natur.

Redan vid redogörelsen för figurerna å Flyhofs-ristningen hade jag anledning omnämna de tre viktigaste och allmännast förekommande tecknen, nämligen de skålformiga hålorna, hjulen med fyra eller åtta ekrar samt fot- och skosulorna. Hit hör ock cirkeln, enkel eller dubbel samt stundom med tillsatser af vexlande form.¹

¹ Cirkeln med dervid fogade bihang kan möjligen *någon gång* vara afbildning af något föremål, ehuru vi ej förmå inse dess betydelse. I

Vidare träffas, ehuru mera sparsamt än de förra, spiralen och det likarmade korset samt dessutom åtskilliga tecken af vexlande form, hvilka det emellertid ej lönar att omtala utan afbildningar.

Då dessa tecken, i synnerhet de först nämnda slagen, ständigt uppträda på hällristningarna i olika trakter af Norden, är det själfklart, att de ej äro meningslöst anbragta af en slump, utan i ett visst syfte; med andra ord, de måste hafva en bestämd betydelse, måste vara uttryck för vissa begrepp och idéer. Äfven andra drag hänvisa tydligt på en inneboende betydelse hos hällristningarna. Då vi på dem se framställd t. ex. en man många gånger större än de omgifvande personerna, är det tydligt, att man härmed velat framställa en bestämd olikhet dem emellan, troligen höfdingens eller segrarens öfverlägsenhet.¹ Bilderna af en man, som med upplyft hand håller ett manlöst fartyg, måste också anses hafva en symboliserande betydelse; en dylik torde ock få tilläggas de oproportionerligt stora händer, hvarmed många människofigurer äro utrustade, under det andra människobilder på *samma* tafla hafva händerna af vanliga dimensioner. Dylika exempel skulle kunna påvisas i mängd, men de nämnda torde kunna vara till fylles görande.

Vare sig således vi betrakta hällristningarna i och för sig eller i belysningen af andra likartade företeelser, framgår af hvad jag ofvan anført, att de ej på något sätt äro att anse som alster af konstnärlig verksamhet. De äro ingenting mer och ingenting mindre än Nordens dåvarande inbyggares sätt att i »skrift» uttrycka sina tankar, de äro sin tids surrogat för skrift. De innehålla antagligen uppteckningar af historiska tilldragelser, af religiösa föreställningar och kanske af ännu mycket mera. Att i enskildheter söka tyda deras betydelse måste emellertid, som vi af det ofvan stående sett, blifva lönlös möda, — såvida vi ej framdeles lyckas lära känna vanor och bruk, gudalära m. m. hos det folk, som frambragt dem.

Den egyptiska hieroglyfskriften var ej egypternas första sätt att utan det talade ordets hjälp uttrycka tankar och idéer. Prof. Lieblein² yttrar härom: »Egypternas skrift har utan tvifvel från

en mängd fall måste emellertid cirkeln räknas till de tecken, om hvilka här är fråga.

¹ Jag erinrar om den fullständiga analogi härmed som t. ex. de egyptiska bildframställningarna gifva.

² *Det gamla Egypten i dess skrift*, intagen i serien *Ur vår tids forskning*, band 4. Stockholm 1878.

början uppstått ur måleriet eller skulpturen. När en konungs bedrifter, såsom ett vunnet slag eller eröfringen af en stad, skulle anförtros åt efterverldens hågkomst, kunde det blott ske genom att återgifva händelserna i skulptur eller måleri, så länge man ej hade skrift att uttrycka tankarna med, och vi finna i sjelfva verket ofta detta slags framställning af händelserna på de egyptiska monumenten. I framställningen af ett slag se vi sålunda, huru de fiendtliga skarorna nalkas hvarandra, huru fotfolk och vagnskämpar på bägge sidor äro i en våldsam strid; Farao skådas högt stående i sin vagn, han, hans vagn och hästar framställda i många gånger större skala än omgifvande föremål för att dermed symboliskt antyda hans öfverlägsenhet . . . Genom systematisering af bildframställningarna uppstod så småningom den egyptiska skriften. De nordiska hällristningarnas folk hunno ej föra sina bildframställningar så långt. Huruvida de under gynsamma förhållanden skulle hafva lyckats deruti, är en fråga, som naturligtvis ej kan besvaras. Att de ej gjorde det, berodde tydligen derpå, att utvecklingen i detta afseende blef afskuren genom den under järnålderns tidigare del inkomna kännedomen om och bruket af runorna, hvilka emellertid sjelfva, med största antaglighet, genom många mellanled hafva sin yttersta rot just i sådana bildframställningar, hvarom här varit tal.¹

Liksom åsigterna varit delade i fråga om hällristningarnas ålder och betydelse, så hafva ock olika meningar gjort sig gällande angående sättet för deras utförande. Det är egentligen endast två förfaringssätt som härvid kunna i fråga sättas, inslipning eller inhuggning. Båda hafva funnit förespråkare. Henry Petersen² antager, att den först nämnda metoden användts vid de danska hällristningarna. Då jag ej sett några af dem i original, kan jag ej yttra mig derom. Beträffande åter de svenska, gifver en granskning af ett större antal dylika otvetydigt vid handen, att de blifvit inhuggna eller inknackade, ej åstadkomna genom slipning, om också några efter huggningen blifvit glättade i botten genom gnidning. Man märker nämligen lätt på otaliga ställen runda märken efter de enskilda slagen. I synnerhet framträder detta förhållande tydligt vid bilder, der felhugg förekomma utanför konturerna, eller

¹ Se Lieblein, anf. arb. sid. 70 och följ.

² Anf. arb. sid. 432.

vid mindre omsorgsfullt utförda ristningar, der märkena efter slagen ej äro sammanhängande utan stå något skilda från hvarandra. Fig. 11 å plansch 3 återgifver i naturlig storlek ett litet parti af en dylik hållristningsfigur, der de enskilda huggen äro tydligt synliga.

Hållristningarnas granskning ute i naturen och deras afbildande på ett fullt tillfredsställande sätt, möter ej ringa svårigheter. Många af bilderna äro nämligen ytterst svagt fördjupade, så att stundom en särdeles noggrann undersökning, nästan lika mycket med hand som med öga, är af nöden för att upptäcka dem. Härtill kommer, att den större eller mindre grad af tydlighet, hvarmed bilderna framträda, är i hög grad beroende af belysningen, d. v. s. af solens ställning i förhållande till ristningen. Arbetet är således både ansträngande och tidsödande.

Det torde därför ej vara olämpligt att här med några ord omnämna ett förfaringssätt, som i betydlig grad underlättar arbetet. Genom det samma uppnås dessutom största möjliga noggrannhet i afbildningen och säkerhet vinnes, att det afbildade partiets alla figurer medtagas. Metoden är mycket enkel och består i att taga ett pappersaftryck af hällen och de derå anbragta ristningarna. Härtill användes tjockt och segt läskpapper af lämplig beskaffenhet.¹ Papperet fuktas genom att neddoppas i ett kärl med vatten, helst tillräckligt stort att på en gång rymma hela pappersarket, hopböjdt till en cylinder. Sedan papperet placerats i rätt läge, nedpressas det i ristningen genom klappning först med borstar och derefter med en liten lagom hård dyna, gjord t. ex. af ett par hoprullade näsdukar. Mycket fördelaktigt är att lägga ett tort pappersark öfver det fuktade, dels för att upptaga öfverflödigt vatten, dels för att skydda det undre för nötning. Efter en stunds klappning borttages det öfre arket, och det underliggande bearbetas ytterligare med den nämnda dynan. Aftrycket bör naturligen helst få torka på platsen och i alla händelser skyddas för tryck.

På detta aftryck framträda bilderna med särdeles stor tydlighet, och man kan på detsamma studera ristningen nästan bättre än i original, dels emedan aftrycket kan bringas i hvad belysning som

¹ Det jag använt är inköpt i Kristiania, der det går under namn af »runpapper». Antagligen kan man dock äfven i Sverige erhålla lämpliga sorter.

önskas, dels emedan man på aftryckets frånsida, som visar bilderna upphöjda, kan med största noggrannhet följa dessas konturer. Skola bilderna publiceras, återgifvas de medelst fotografi antingen direkt från pappersaftrycken — fig. 9, 10, 11 — eller från en kalkering, tagen på dessas frånsida — fig. 1—8. Genom denna metod vid afbildande af hållristningar undvikas såväl godtycklig och subjektiv uppfattning af desamma som ock hvarje tecknande på fri hand, och uppnås således största möjliga trohet mot originalet.

1.

Fig. 2.

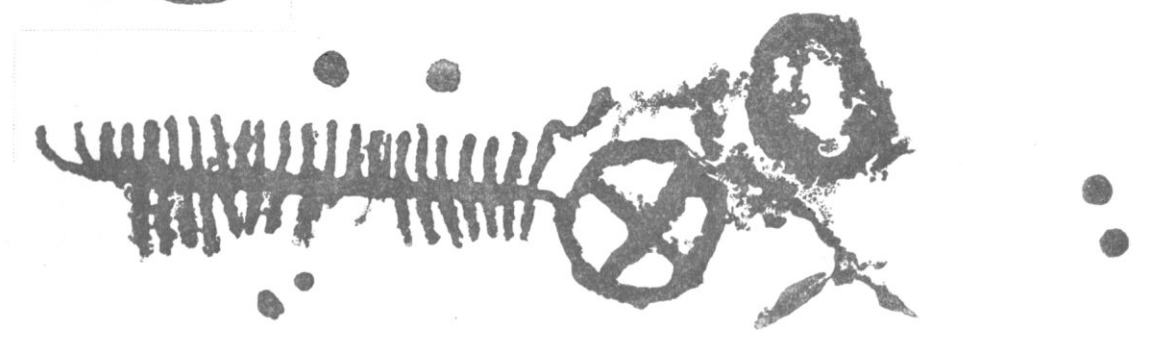

Fig. 3.

Fig. 4.

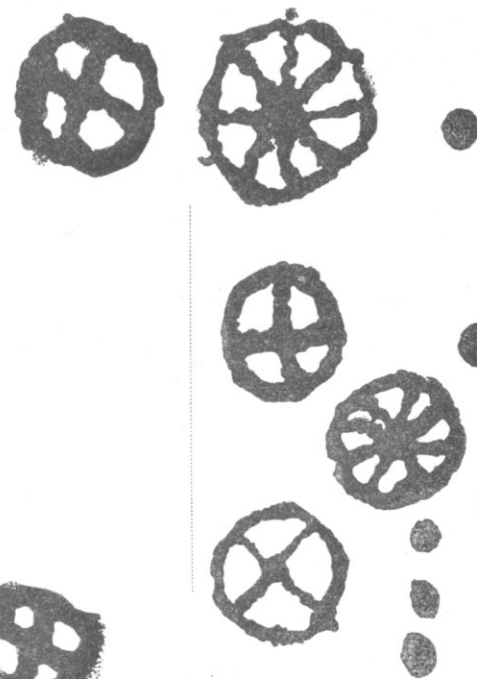

Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 7.

Fig. 8.

Fig. 9 - (U_3).

Fig. 11 - (U_1).

Fig. 10 - (U_5).

FIG. 9, 10. HÄLLRISTNINGAR PÅ KINNEKULLE.

FIG. 11. HÄLLRISTNING PÅ DAL.